

БАЛКАНИТЕ, БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ – ЗАЕДНО ИЛИ ПООТДЕЛНО ПО ПЪТЯ КЪМ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Доц. д-р Искра Баева

Резки промени в съдбата на Балканите донася безспорно Втората световна война. Тя променя геополитическата значимост и място на полуострова на европейската и световната сцена. Традиционните външни намеси и разделения пак присъстват, но изцяло се променя характерът, векторите и мотивировката им. На преден план излиза модерната идеология (както някога е била религията). Световният конфликт между комунизма (съветския държавен социализъм) и капитализма (империализма според марксистическата терминология) преминава по южната граница на България и Югославия – съответно по северната на Гърция и Турция. Но Студената война, последвала “горещата” Втора световна, стимулира както противопоставянето, така и интеграционните процеси. Едва ли може да има съмнение, че обединението на Западна Европа става възможно едва когато на Изток се появява голяма (независимо дали реална или въображаема) заплаха. Тя в значителна степен съдейства за преодоляване на класическите западни противопоставяния и негативни дипломатически стереотипи. Интеграционни процеси се развиват и на Изток, а и те на свой ред са мотивирани от реалната или мнима западна опасност. В новата двуполусна геополитическа реалност Източна Европа за пръв път в историята си се обединява в ясно очертана и силно централизирана структура с център Москва. А само силната централизация, подчинението на твърда блокова дисциплина може да задуши традиционните противопоставяния, произтичащи от националистически сблъсъци, повсеместни териториални спорове и пъстротата на религии, етноси, култури и духовни ориентации.

За разлика от западноевропейската интеграция източната не е продукт на процес отдолу, а е осъществена отгоре. Тя е наложена до голяма степен от Съветския съюз. Неговата силно на-

раснала от войната и бързото възстановяване военна и политическа мощ го прави не само европейска, но и световна сила. Нейното европейско измерение е т.нар. Източен блок.

С две думи, през следвоенния период европейският континент се разделя, но двете му половини поотделно се интегрират на основата на компромиси и чрез преодоляване на мрачните реминисценции от миналото. Балканите в по-малък мащаб повтарят разделението, но не и интеграцията (спорно изключение е обединената държава на хървати, словенци, сърби, босненци и македонци плюс други автономни области). На полуострова съжителстват страни от Източния блок, от НАТО, от Движението на необвързаните, но налице е и уникална ситуация на затваряне към околния свят. Блоковите участници в субрегиона са преди всичко обвързани и контактуващи със своите “патрони”. Това на свой ред дава възможност на двете свърхдържави СССР и САЩ да играят на полуострова роля, много по-значителна от когато и да било друг път. Естествено, ФРГ, Франция и дори Китай се опитват да оказват някакво влияние по исторически и идеологически канали, но то има второстепенно значение. Парадоксално, но глобалното противопоставяне между Изтока и Запада позволява изграждането на стабилна система от отношения в региона. Всяка страна знае границите на възможностите си за действие и опасностите от прекрочването им.

Стабилността обаче се оказва недълговечна и в края на 80^{те} години настъпва не само имплозията* на Източния блок, но и краят на историческия Двадесети век. Преодоляно е световното разделение Изток-Запад. Но големите надежди, с които то е посрещнато и на Изток, и на Запад, се оказват необосновани. Вярно е, че почти веднага след източноевропейските “нежни” революции от 1989 г. е обявено разширяването на западноевропейските структури в източна посока. Към 2005 г. източноевропейските държави са в по-голямата си част членки на НАТО, предстои приемането на повечето от тях в Европейския съюз. Но този процес не уплътнява, а напротив, задълбочава раздробяването на източното пространство. Най-напред, което е неизбежно, Източният блок се разпада на съставните си части. Най-големият губещ от този проговор и цес несъмнено е Съветският съюз. Още преди Варшавският до-

СИБ да се разпаднат, Съветският съюз губи позиции и влияние в Източна Европа. Той се оказва неспособен да запази собственото си имперско пространство, а наследникът му Руската федерация търси палиативно решение чрез новото формиране ОНД.

И по друга линия Източна Европа преживява тревожна дезинтеграция. Тя най-ярко се проявява на Балканите. Всеки един от бившите съветски съюзници и сателити се опитва да се присъедини към евроатлантическите структури самостоятелно, често като злепоставя бившите си съратници. Ярък пример в това отношение са изказванията на бившия чехословашки, а по-късно чешки президент Вацлав Хавел.¹ Стратегията за обособяване и раздалечаване носи някъде частични облаги, като във Вишеградската група и Балтика. На останалите източноевропейци тя носи негативни резултати, а някъде те са катастрофални.

На Балканите, разпадането на Източния блок е съпроводено с кръвопролития. Такива бяха инсценирани в Румъния, провокирани бяха и в Югославия, където придобиха характер на пълномащабна международна и гражданска война. Само до 1995 г. загинаха, бяха ранени или осакатени близо 400 000 граждани на бившата федерация. Ужасите на войната се концентрираха именно на пост-югославската територия донякъде и заради това, че разпадането на Източния блок я лиши от уникалното ѝ положение на “трети път” между Изтока и Запада, всеки от които ѝ даваше своеобразен заслон и подкрепа. Всичко това я “остави на открито”, ускори зреещите подмолно дезинтеграционни течения. Всички на Изток като че ли се радваха: настъпи краят на Титовата империя, краят на Версайско-ялтенското творение, изчезна от картата най-влиятелната източноевропейска държава, години наред ухажвана от Запада. Въпреки надеждите на новите политици в източноевропейските страни, че загубата на привилегированото положение на Югославия ще им даде предимство в придвижването на Запад, катаклизмите в Западните Балкани всъщност направиха полуострова опасно и непривлекателно място както за чуждестранните инвестиции, така и за световните политици. Ситуацията се влоши до степен САЩ и някои други западни страни с блокада и бом-

ши до степен САЩ и някои други западни страни с блокада и бомбени килими да ликвидират през 1999 г. сръбската независимост, използвайки като повод етнонационалната междуособица в Косово. Сега на дневен ред е Македония, чието евентуално федериране и фактическо разпадане на албанска и славянска част няма ни най-малко да облекчи високите цели на обединяваща се Европа.

Британският и френският военнополитически анализатори Дж. Айл и Серж Сюр преди време предлагаха Балканите да се оградят с нещо като карантинна ограда, вътре да става каквото ще, докато нещата не утихнат и не се уталожат от само себе си. Вероятно те са се изразявали метафорично, но може би наистина трябва да отминат поне 10 години от бурните сътресения в района, в Източна Европа и в Русия, за да се разбере едно нещо. Единството има предимство над разделението. Още през 1991 г. видни европейски специалисти (от ЕИБ) предложиха Източна Европа да върви към Европейската интеграция, запазвайки традиционните си пазарни и икономически връзки по линия на търговията, енергетиката, съвместните производства и т.н. Тази добронамерена и навярно плодотворна идея бе подкрепена от българския представител академик Сендов, но срещна енергичната съпротива на доскорошните му колеги и партньори от Източна Европа като унгареца проф. Иван Беренд и др. През 1994-1997 г. скандинавски учени лансираха идеята за "стратегически домове" в отделните региони, където на базата на местните условия биха се създали локални структури за сигурност под покровителството на САЩ, Русия, ОССЕ, евроатлантическите институции.² Според тях, това би облекчило значително съседските неразбирателства и решаването на спорните въпроси. Но отново тези призови бяха посрещнати с организирано мълчание.

Не че мнението на някого би променило нещо. Но историческите традиции не изчезват с конюнктурните декларации на политиците. Още по-трайно нещо са народопсихологическите нагласи. Прекъсването на действалите десетилетия икономически връзки, преди да бъдат създадени нови възможности за развитие, може да породи само катастрофални последици. Осъзнатите в началото на XXI век изводи трудно могат да преодолеят отрицателните пос-

ледици от механично осъществения преход към демокрация и пазарна икономика. Те по-скоро потвърждават общата славянска поговорка, чийто български вариант гласи: “След дъжд – качулка!” или: “Дом лесно се руши, но трудно се гради”.

Смисълът на историята е не само да се правят поучителни изводи за миналото, а и да се търсят по-добри решения за бъдещето. Позитивните изводи и негативните страни на източноевропейския преход вече са ясно видими в международен план. Заслужава да споменем трудното преодоляване на българо-румънската конкуренция за по-бързо присъединяване към Европейския съюз, все по-добрите контакти между старите и нови балкански държави и общите им усилия разширението на ЕС да продължи на Изток и след приемането на Румъния и България. Последната ще стане първата едновременно славянска и православна държава в Европейския съюз, представляващ досега предимно романско-католическо-лютеранско пространство. Що се отнася до Русия, то нейното влияние в България и другаде в Източна Европа е действително намаляло, но далеч не е изчезнало. То се крепи от едноплеменната кръв, православната култура, руската роля в запазването на националната самобитност – и оцеляване – на народите от региона. Всичко това дава основание да се преосмислят не само политическите отношения България – Русия, но и възможността страната ни да стане проводник на взаимните влияния между европейските и евроатлантическите структури и голямата евроазиатска сила.

Общият извод е, че макар преходът да започва като задълбочаващо се разделение на региона в дълбочина и широчина, обективните потребности ще наложат тенденцията към обединение и единство. Именно в това са новите надежди и възможности за бъдещето.

БЕЛЕЖКИ

* имплозия – вътрешен взрив

¹ Видният литератор и обществен деец Вацлав Хавел стана известен с активното си отрицание на руския и православен елемент като част от Европа, на историческата и родова общност между славянските народи

² Вж. Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), Christian Stryken, NATO ENLARGEMENT – PROMOTING SOCIAL STABILITY OR STRATEGIC BALANCE, No 223, September 1997.